

čovjeku. Prosvjetitelji su tako, nasuprot religijskim zazivanjima onostranosti, postavili ovostranu sreću kao ideal.

No, dominantan trend se preokrenuo, istaknuti mislioci današnjice drže da je uzdizanjem sreće u normu naša epoha učinila još težim iskušenje neuspjeha sreće.

Pa ipak, koliko sva katastrofična tumačenja svijeta pogađaju bit? Lipovetsky drži da je pogrešno zbog očitog neuspjeha materijalnog obilja da nužno donese i obilje sreće propagirati strogost u materijalnoj potrošnji. On drži da analiza suvremenog svijeta mora uzeti u obzir oprečne snage koje danas djeluju, napetosti među vrijednostima, proturječna očekivanja. Nije neobično da se zato u knjizi više puta ističe pojam refleksivnosti, tako omiljen među vodećim suvremenim sociolozima, čak i kad ga koriste u ponešto različitim značenjima.

Iako se na kraju knjige priželjkuje dan kada će se potreba za samoostvarenjem odvojiti od trke za potrošačkim zadovoljstvima, to ni u jednom trenutku ne dovodi do kompromisa s pristupima koji pojednostavnjuju suvremene paradokse.

Lipovetsky u svojoj knjizi ne pri staje na rješenja koja suvremenog pojedinca, makar i kao turbopotrošača, odvajaju od njegovih nepredvidivih hirova. Kritizirajući modele koji su izabrali takav pristup, autor nastoji doprijeti do izmiješanosti praznine i bogatstva koje se često previđa, doprijeti do hiperpotrošača obilježenog svim njegovim paradoksima.

Mateo Žanić

*Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Područni centar Vukovar*

Konrad Paul Liessmann

Teorija neobrazovanosti: zablude društva znanja

Zagreb: Jesenski i Turk, 2008, 154 str.

Kad neka knjiga s područja društveno-humanističkih znanosti u samo tri godine nakon prvog objavljivanja doživi i svoje 16. izdanje, zasigurno je riječ o iznimno zanimljivoj i intelektualno vrlo poticajnoj knjizi. *Teorija neobrazovanosti* istaknutoga austrijskog znanstvenika i sveučilišnog profesora na Filozofskom fakultetu u Beču primjer je takvog djela. U samo nekoliko mjeseci nakon pojavljivanja ovog naslova u hrvatskom prijevodu, »Liessmann« postaje učestala tema, više ili manje formalnih, razgovora u našoj akademskoj zajednici.

U ovoj knjizi raspravlja se o društvenoj ulozi obrazovanja, znanosti i znanja te o njihovu vrednovanju u današnjem društvu koje se, osobito u političkom diskursu, često naziva *društvom znanja*. Kritika koncepta društva znanja osnovni je motiv ove knjige. Liessmann argumentira kako ne samo da ne živimo u društvu znanja, nego je suvremeno društvo prožeto diferentnim manifestacijama neobrazovanosti. Kroz cijeli tekst zamjetan je Liessmannov izrazito kritički stav prema aktualnim tendencijama u sferi obrazovanja u današnjoj Europi. Tako, uz mnoge druge, u središte kritičkog razmatranja dopijevaju teme reforme obrazovnog sektora, komercijalizacije istoga, pa i pitanje medijskog tretiranja znanja. Oštrica Liessmannove kritike najviše je usmjerena protiv inficiranja obrazovnog sustava i

sustava znanosti načelima neoliberalne ekonomske paradigme.

Iako je u naslovu naznačeno da je riječ o teoriji neobrazovanosti, Liesmann zapravo ne razvija usustavljenu, konzistentnu i koherentnu teoriju neobrazovanosti. Umjesto toga, kroz devet poglavlja pisanih na esejistički način i navođenjem brojnih, katkad i duhovitih, primjera iz europske obrazovne prakse, Liesmann čitatelja potiče na promišljanje aktualnoga obrazovnog stanja.

U prvom poglavlju autor analizira iznimno popularan televizijski kviz i način na koji se u toj emisiji tretira znanje. Koncept emisije pretpostavlja »nesuvisli i slučajni« slijed pitanja iz različitih znanstvenih područja i upravo je kontingencija jedino vezivno tkivo koje nabacane informacije drži na okupu. Podatci, činjenice i značenja stoje bez ikakvog odnosa te stoga ne omogućuju niti zahtijevaju razvijanje mišljenja. Taj je pristup znanju u oštroj opreci obrazovanju shvaćenom kao zahtjevu za primjerenim razumijevanjem. Stoga Liesmann tvrdi da »formati poput 'Milijunaša' indiciraju stanje obrazovanja na razini masovno-medijske zabave: kao pojavni oblik neobrazovanosti« (str. 14).

U poglavlju »Što zna društvo znanja?« preispituju se određene pretpostavke koncepta »društva znanja«. Iako bi se za društvo koje sebi pridaje taj prefiks pretpostavljalo da je posrijedi tip društva u kojem su mišljenje, uviđavnost, znanstvena radoznalost, kritička autorefleksija i, općenito, razumska djelatnost prevagnuli nad iracionalnošću, ideologijom i praznovjermem, pogled na aktualnu društvenu situaciju pokazuje da ne može biti govora ni o kakvom osobito pametnom društvu

(str. 23). U društvu znanja ne uči se radi stjecanja znanja nego zbog učenja samoga. Iako nitko ne zna zašto se zapravo i koji se sadržajni supstrati trebaju učiti, u društvu znanja učenje postaje nužnošću, odnosno prisilom. Tom zahtjevu za neprekidnim obrazovanjem uobičajeno se pridaje eufemizam »cjeloživotno učenje« (*lifelong learning*). Temelj ideologije cjeloživotnog učenja jest imperativ da se u svakom trenu bude spreman prilagoditi zahtjevima tržištima.

Nasuprot anticipacijama Petera F. Druckera koji društvo znanja najavljuje kao onaj društveni oblik koji će zamijeniti industrijsko društvo, u današnje vrijeme postaje očitim da ne samo da se ovaj obrat ne ostvaruje, nego da društvo znanja industrijalizira znanje samo. O sveučilištima se tako sve češće govori kao o poduzećima u kojima menadžeri znanja izrađuju bilance znanja te u kojima se industrijski postupci i ekonomski parametri primjenjuju na znanje. I reforma se obrazovnog sustava temelji na istom načelu industrijalizacije. Liesmann se pritom kritički osvrće na držanje sveučilišnih nastavnika koji, iako su niz godina istraživali i poučavali u autonomiji, »relativno mirno prihvaćaju svoju integraciju u hibridni proizvodni i kontrolni koncept« (str. 36).

U sljedećem poglavlju naslovljenom »Obrazovanje, poluobrazovanost, neobrazovanost« tematika obrazovanja zahvaća se iz šire historijske perspektive. Liesmann tako razmatra raznolike koncepte obrazovanja razvijene od strane pojedinih mislioca. Pritom je najveći naglasak stavljen na Humboldtovu ideju obrazovanja razrađenu krajem 18. stoljeća. Za Wilhelma von Humboldta krajnji ishodi obrazovanja trebaju biti

samospoznaja i sloboda individuuma. Humboldtovo je poimanje obrazovanja kamen temeljac za humanističku gimnaziju i humboldtovsko sveučilište.

U nastavku autor navodi Nietzscheova i Hegelova razmišljanja o obrazovanju te preko Adornova koncepta *poluobrazovanja*, koji se pojavljuje u uvjetima »kulturne industrije«, postupno prelazi na razmatranje ideje obrazovanja u suvremenom trenutku.

Još otkako je s Baconovim postulatima »znanje je moć« započeo projekt moderne, područje obrazovanja postalo je društvenom sferom pred koju su postavljena najveća očekivanja. Obrazovanje je, naime, trebalo poslužiti kao emancipacijski mehanizam za najšire društvene slojeve. Budući da zakazuje u ostvarenju te funkcije, obrazovanje se neprestano suočava s zahtjevima za reformom. Reforma obrazovanja koja je na djelu danas ponajprije nastoji dokinuti humboldtovsku koncepciju obrazovanja. Reformski zahvati u svojoj krajnjoj konzekvenciji rezultiraju iščezavanjem ideje obrazovanja na čije mjesto sada stupa »neobrazovanost« (str. 59).

Sljedeće poglavlje nosi naslov »PI-SA: Ludilo rangliste«. U njemu se Liessmann vrlo kritički osvrće na aktualne tendencije rangiranja i vrednovanja u sferi obrazovanja. Paradigmatski je primjer tih trendova PISA program (*Programme for International Student Assessment*) što ga provodi OECD, a temelji se na ispitivanju i međunarodnoj usporedbi osnovnih učeničkih kompetencija petnaestogodišnjaka. Iako se uopće ne postavlja pitanje jesu li sadržaji koji se mjere testom sukladni osnovnim nastavnim ciljevima pojedinih zemalja niti se ne raspravlja o njegovoj pouzdanosti, položiti ovaj test i ostvariti što bolji

rezultat na ljestvici europskih zemalja postavlja se kao jedini obrazovni cilj.

Zamisao vrednovanja i rangiranja podudarna je s paradigmom poslovnog-ekonomskog svjetonazora prema kojoj bi škole i sveučilišta valjalo transformirati u poduzeća pogodna za mjerenje prema tržišno usmjerenim rezultatima. U pozadini je tih nastojanja ideja restrukturiranja obrazovnog sektora koji se »više ne rukovodi spoznajom, znanstvenom znatiželjom i akademskom slobodom, nego fantazmama efikasnosti, iskoristivosti, kontrole, vrhunске učinkovitosti i prilagođavanja – sve samim oblicima neobrazovanosti« (str. 74).

Daljnje tumačenje spomenutog procesa Liessmann razrađuje u poglavlju »Koliko teži znanje?«. Dok je u prethodnom poglavlju naglasak bio na pojmu rangiranja, ovdje je u središtu razmatranja, danas svugdje nezaobilazna, *evaluacija*. Prema Liessmannovu mišljenju, istinska svrha postupka evaluacije jest pretvaranje slobodne znanosti u neslobodnu uslužnu djelatnost. Drugim riječima, posrijedi je namjera da se po uzoru na ostale tipove djelatnosti istraživački i nastavni učinci sveučilišta podvrgnu kontinuiranom, standardiziranom i objektivnom procesu vrednovanja. Liessmann smatra da se pod krinkom utvrđivanja učinkovitosti prema objektivnim kriterijima, evaluacijom zapravo nastoje uspostaviti interni kontrolni postupci. Riječ je o razvijanju normativnih sila kojima se akteri obrazovnog procesa teško mogu suprotstaviti.

U praktičnom pogledu evaluacijski je postupak platforma za pribavljanje financijskih sredstava. Pri određivanju evaluacijskih standarda velik utjecaj mogu imati različite političke i ekonomske interesne skupine. Stoga zna-

nost i obrazovanje sve više prestaju biti javnim dobrom.

U svojoj krajnjoj instanciji, metoda evaluacije osporava originalnost, kreativnost i inovativnost. U tom je kontekstu vrlo dojmjliva Liessmanova pretpostavka kako I. Kant u »današnjem znanstvenom sustavu ne bi imao nikakve šanse« (str. 75).

»Bologna: Praznina europskog visokoškolskog prostora« naslov je idućeg poglavlja. Europski su ministri prosvjete 1999. godine sklopili sporazum o formiranju jedinstvenoga europskog visokoškolskog prostora s namjerom povećanja usporedivosti te mobilnosti znanstvenika i studenata. Osim toga, *Bolonjski proces* podrazumijeva prelazak visokoobrazovnog sektora na trodijelni sustav: bakalaureat – magisterij – doktorat. Liessmanov je stav da se uvođenjem trogodišnjeg bakalaureata za sve studije »hladnokrvno (...) likvidira smisao sveučilišta kao mjesta profesionalnog obrazovanja koje svoje preduvjete ima u jedinstvu istraživačkog rada i nastave« (str. 91). Uvođenje bakalaureata motivirano je razlozima političke naravi, a to su skraćivanje vremena studiranja i povećanje postotka građana s akademskom titulom. Autorov je stav da će sveučilišta sve više postati ponuditelji kratkih studijskih programa usko povezanih s gospodarskim sektorom i usmjerenih na praksu. U srednjoročnoj perspektivi sveučilišta će se pretvoriti u visoke strukovne škole. U svojim krajnjim konzekvencijama *Bolonjski proces* promijenit će vizuru sveučilišta korjeniti je od svih prijašnjih reformi.

Još jedno obilježje suvremenih obrazovnih prilika u Europi jest nastojanje na *elitnosti* i *izvrsnosti*. O tim konceptima autor raspravlja u poglavlju

»Elitno obrazovanje i protuprosvjetiteljstvo«. Liessmann tvrdi kako se danas pod etiketom elitnosti i izvrsnosti središnja uloga u sferi znanosti i obrazovanja pridaje istraživačkim institutima. U privilegiranoj su poziciji osobito instituti koji se bave biomedicinom, molekularnom biologijom, kloniranjem, kvantnom mehanikom i nanotehnikom. Riječ je o ustanovama čije istraživačke djelatnosti, po pravilu, rezultiraju otvaranjem novih tržišta. Izdašna novčana ulaganja u institute opravdavaju se pridavanjem epiteta elitnosti i izvrsnosti te, prethodno spominjanoj, visokoj poziciji na različitim rang-listama.

Osim materijalno izvrsno situiranih istraživačkih instituta, s druge su strane novčića osiromašena sveučilišta i visoke škole. Pod izlikom nedostatka kompetitivnog potencijala, pojedinim se studijskim skupinama i istraživačkim područjima reduciraju financijska sredstva a u perspektivi je i njihovo ukidanje. U tom su kontekstu najugroženije društvene i humanističke znanosti koje nisu kompatibilne s konceptom elitnosti i izvrsnosti.

U nastavku, Liessmann se s izbrusjenom kritičkom oštricom osvrće na izrazitu dominaciju engleskog jezika u svijetu znanosti. Dok je u doba prosvjetiteljstva latinski kao univerzalni jezik znanosti zamijenjen narodnim jezicima, što je uopće omogućilo da znanost postane dostupnom svim građanima, u današnje vrijeme znanost ponovno postaje privilegijom elite znanstvenika. Zbog frekventnog korištenja prekobrojnih anglizama, javnost od znanstvenih stručnjaka ne dobiva adekvatne informacije o određenom fenomenu. Tako znanost postaje ezoteričnom, rezerviranom samo za uski krug odabranih.

Svoja razmatranja o stvarnom vrednovanju znanja u suvremenom društvu Liessmann iznosi u poglavlju »Ispod crte: Vrijednost znanja«. »Ne bismo previše riskirali kada bismo ustvrdili da znanje kao takvo upravo u društvu znanja ne predstavlja nikakvu vrijednost« (str. 123). Tim se navodom možda najbolje izražava autorova percepcija statusa znanja u društvu koje samo sebe proklamira kao društvo znanja. U suvremenoj društvenoj stvarnosti znanje se stvara, pohranjuje, distribuira, prenosi i primjenjuje prema modelu proizvodnje bilo koje druge robe. Budući da mu je oduzeto pravo na spoznaju te se ujedno udaljuje od ideje istine, znanje se, po pravilu, uopće više ne cijeni. Eliminacijom relacije znanja prema istini otvoren je prostor za pojavu novog nauka – *menadžmenta znanja*. Njegova je osnovna zadaća pronalaženje vrste znanja potrebne određenom poduzeću sa svrhom neutralizacije pitanja istine i valjanosti znanja. Liessmann, dakle, naglašava proces ekonomizacije znanja i usmjerivanje znanja prema kriteriju primjenjivosti. Prema tome, i znanost i obrazovanje u društvu znanja reduciraju se na razinu sredstva za širenje tržišta, rast gospodarstva, stjecanje potrebne radne kvalifikacije i povećanje mobilnosti usluga.

Tvrđnjom da u procesu svog restrukturiranja sveučilišta preuzimaju najniže poduzetničke ideologije na određeni se način anticipira tematika posljednjeg poglavlja. Ovdje je u središtu razmatranja pojam *reforme*.

U današnje vrijeme reforma postaje jednom od čarobnih riječi prisutnih u svim sferama društvenog života. Reforma, osim toga, postaje normativnim pojmom. Štoviše, reforma zadobiva zna-

čenje moralne obveze. Pristajanje uz reformu znači krepost dok se negativno odnošenje prema reformi smatra porokom.

Stvarnu nakanu obrazovnih reformi Liessmann vidi u transformaciji javnog u privatno vlasništvo. Tako se javne ustanove pretvaraju u prostore pogodne za ostvarivanje interesa različitih skupina, agencija, klika i investitora.

Autor se prisjeća različitih projekata reforme obrazovnih sustava tijekom prijašnjih desetljeća. Sve su te zamisli rezultirale negativnim učincima. »Više nitko u međuvremenu ne dolazi na pomisao da u školskim reformama minulih godina vidi uzrok za bijedu sadašnjosti« (str. 147). Liessmannov stav prema reformskim zahvatima u obrazovanju možda najbolje izražava vrlo suggestivan naslov posljednjeg poglavlja: »Dosta je reforme obrazovanja!«

Krešimir Žažar

*Odsjek za sociologiju Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*